

DE WARE MEESTER TOONT ZICH

Indrukwekkende Late Rembrandt in het Rijksmuseum

Een creatieve dip? Een burn-out? Wat het precies was zullen we nooit weten, maar feit is dat Rembrandt in de tien jaar na de voltooiing van *De Nachtwacht* nauwelijks een kwast op het doek zette. Maar na deze periode kwam de kunstenaar, wars van alle conventies, tot ware bloei. Dit is Rembrandt op zijn best.

Juul Lelieveld is eind-redacteur van Kleio.

Wij kijken niet naar hem, hij kijkt naar ons.' Directeur Wim Pijbes van het Rijksmuseum heeft het over de eerste zaal van deze bijzondere tentoonstelling, waarin een groot aantal zelfportretten hangen van Rembrandt van Rijn. Als je door deze zaal loopt, terwijl je van alle kanten bekeken wordt door de grootmeester zelf, vraag je je af wat voor man het geweest moet zijn. Het type flamboyante kunstenaar, met warrige grijze haren, kent iedereen. Was het inderdaad zo'n man? Eigenzinnig, excentriek,

onuitstaanbaar soms, charmant? Hoe sprak hij? Hoe was hij in gezelschap?

We zullen het nooit weten.

Rembrandt schreef geen brieven. Er zijn geen dagboeken bekend. Eigenlijk weten we niets van hem, behalve de reeks feiten over zijn leven die bij iedereen bekend zijn: hoe hij na zijn opleiding in Leiden veel succes kreeg in Amsterdam. Hoe hij rijk en beroemd werd, en daarna alles verloor.

RAMPSPOED

Met de late jaren van Rembrandt worden grofweg de laatste zeventien jaar van zijn leven aangeduid, vanaf 1652 (tien jaar na de voltooiing van *De Nachtwacht*) tot aan zijn dood in 1669. De ene rampspoed volgde op de andere in deze roerige periode. In 1656 werd de schilder failliet verklaard, zijn bezittingen werden door het stadsbestuur geveild en de opbrengst verdeeld onder de schuldeisers. Het huis aan de Sint Antonisbreestraat, dat Rembrandt voor een astronomisch bedrag (13.000 gulden) had gekocht en dat de belangrijkste oorzaak van zijn financiële problemen was, had hij voor die tijd nog snel op naam van zijn veertienjarige zoon Titus laten zetten. In 1658 werd het huis echter alsnog verkocht. Rembrandt verhuisde naar een

goedkoop huurhuis in de Jordaan en ondanks dat hij nog best wat goedbetaalde opdrachten kreeg, zou hij nooit meer uit de financiële problemen komen. Een paar jaar later dong hij mee naar een heel belangrijke opdracht, de decoratie voor de vertrekken in het nieuwe stadhuis van Amsterdam, maar die klus ging aan zijn neus voorbij. Ook op persoonlijk vlak bleef het rommelen. In 1654 was zijn minnares Hendrickje in verwachting van hun dochter Cornelia en zij moest voor de kerkraad komen wegens 'hoererie'. Deze onconventionele relatie hielp Rembrandt, die vanwege zijn vak relaties met de gegoede en vermogende burgerij moest onderhouden, natuurlijk niet. Waarschijnlijk verloor hij hierdoor onder andere de steun van Jan Six, die getrouwd was met de dochter van de streng calvinistische Nicolaes Tulp. Hendrickje overleed in 1663. In 1668 werd Titus, op weg naar Leiden, ziek en stierf. Hij was 27 jaar. Hoe deze gebeurtenissen de kunstenaar hebben geraakt, weten we niet. Maar het lijkt erop dat hij tegen de verwachting in, namelijk 'standaard' productie draaien om geld te verdienen, juist een andere weg insloeg. Arnold Houbraken noteert in 1718 een vermeend citaat van de kunstenaar: 'Als ik myn geest ►

Rembrandts gebruik van het paletmes om verf op het doek aan te brengen is goed te zien in het werk *Lucretia*, 1666. Olieverf op doek. Minneapolis Institute of Arts.

Linker pagina: Niets aan het uiterlijk van deze man wordt gespaard. Door zijn omvang past hij zelfs bijna niet in de lijst. Met de achterkant van zijn kwast kraste Rembrandt de haren op het doek. *Portret van een oudere man*, 1667. Mauritshuis.

Een intiem portret van Rembrandts zoon Titus, die op dat moment ongeveer dertien jaar moet zijn geweest. Titus aan de lezeaar, 1655, Collectie Boijmans van Beuningen.

uitspanninge wil geven, dan is het niet eer die ik zoek, maar vryheid.' Hij gaat steeds grover te werk, sommige zaken die hij weergeeft zijn slechts een suggestie. Hij gebruikt een paletmes in plaats van een penseel om de verf op het doek te zetten, wat heel mooi te zien is bij het werk *Lucretia*. In de rechtermouw heeft hij meerdere

krijgen. Een belangrijk argument, 'laat de werken voor een keer teruggaan naar de plaats waar ze zijn vervaardigd', trok uiteindelijk zelfs het Kunstmuseum in Braunschweig over de streep om hun *Familieportret* (ca. 1665) uit te lenen.

Na het succes in de National Gallery in Londen is de tentoonstelling nu in het Rijksmuseum te zien. Hier is deze enigszins anders van opzet. Er werd gekozen voor tien thema's, zoals licht, contemplatie, verzoening, innerlijke strijd en intimiteit. Het is mooi om op die manier naar een werk te kijken als *Titus aan de lezeaar* (1655). Het is ontroerend hoe je als kijker heel dicht bij dit kind komt, op

gelijke hoogte met zijn tafeltje staat. Maar de indeling is niet altijd even eenduidig, want in alle werken zie je natuurlijk de speling met licht, de emotie terug. Extra informatie is beschikbaar in de vorm van een multimediatour en is zeker aan te raden, want al rondlopend komen er alleen maar meer vragen op.

REMBRANDT IN DE LES

Aan de hand van het leven van de kunstenaar komen leerlingen veel te weten over het leven in de Gouden Eeuw, van de rijke opdrachtgevers, tot de arme sloebers die Rembrandt schetste op zijn tochten door de stad. Duik met leerlingen dieper in het leven en werk van Rembrandt. Laat hen onderzoek doen naar bepaalde thema's in zijn leven. Welke bronnen zijn er? Een bezoek met de klas is lastig (zie kader hieronder), maar de grote belangstelling en de vele artikelen op dit moment geven wellicht aanleiding voor een schoolbreed thema of een profielwerkstuk. Wijs leerlingen ook eens op de Rijksstudio (www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio) en laat hen ermee experimenteren, bijvoorbeeld door werken van Rembrandt volgens hun eigen thema's te ordenen. ■

'SOMS LEEK HET NAGENOEG ONMOGELIJK OM AL DEZE STUKKEN BIJ ELKAAR TE KRIJGEN'

lagen over elkaar heen aangebracht met het paletmes. Elders zie je hoe hij met de achterkant van zijn kwast in de verf kraste om baardharen te maken, bijvoorbeeld bij het *Portret van een oudere man* (1667).

Als een soort Pollock, 'een ketter in de kunst', volgde hij zijn hart en stopte hij wellicht alle emoties van de gebeurtenissen in zijn leven in deze werken, aldus Rembrandt-expert Gregor Weber.

TENTOONSTELLING

Aan de tentoonstelling *Late Rembrandt* is tien jaar gewerkt en op sommige momenten leek het nagenoeg onmogelijk om al deze stukken bij elkaar te

MEER MEDIA

- Gregor Weber & Jonathan Bikker, *Late Rembrandt* (2014).
- Uitzending VPRO *Nooit meer slapen*, <http://tiny.cc/K02VPRO>
- Bekende Nederlanders bezoeken *Late Rembrandt*: <http://kpnrijksmuseum.nl/>.

De tentoonstelling *Late Rembrandt* is nog tot en met 17 mei te bezoeken. Helaas is een bezoek met groepen niet mogelijk. Bij de tentoonstelling is een stadswandeling verkrijgbaar in de vorm van een geïllustreerde plattegrond. Ook is er een speciale Rembrandt-boottocht (zie www.blueboat.nl).

www.rijksmuseum.nl/nl/late-rembrandt